

Med hjälp av ordkonst mot faktatext

Emma Puikkonen

Ordkonst passar för att komma igång med olika faktatexter. Att dela upp uppgiften i mindre delar och undersöka innehållet genom skrivande fungerar när man skriver med utgångspunkt i ett specifikt ämne. Bekanta dig med metoderna nedan och fundera på vilka av dem du kan tillämpa tillsammans med din undervisningsgrupp.

Brainstorming

När man skriver faktabaserat kan gemensamma, delade idéer göra det lättare att inleda texten. En gruppdiskussion är ett sätt att brainstorma. Nedan presenteras ett annat sätt att brainstorma som kräver några tillfällen och innehåller fem steg.

1. Ämnesord: Under en gruppdiskussion under lärarens ledning funderar man först tillsammans på ämnet och plockar ämnesord från exempelvis 1600-talet eller motorn på en bil. Gruppdiskussionen kan också bygga på textmaterial som undersöks i grupper. Ämnesorden skrivs på stora papperslappar på väggen i klassrummet.
2. Post-it: I post-it-fasen får varje person en bunt post-it-lappar. Återigen kan man arbeta antingen utifrån textmaterial eller genom att fritt komma med idéer. Varje person ska skriva 3–4 tankar, observationer eller fakta om varje ämnesord. Lapparna fästs under ämnesorden. Man kan också ta med frågor.
3. Diskussionsrunda: Gå igenom ämnesorden tillsammans och diskutera det som skrivits under dem. Läraren leder diskussionen genom att fråga om åsikter, utveckla tankar och lägga fram förslag. Nya post-it-lappar läggs till.
4. Textplan: Man kan ta foton av post-it-lapparna eller skriva anteckningar. Efter det skissar man på sitt eget papper upp vilket perspektiv och vilka ämnesord och tankar som var mest intressanta. Vilka saker vill eleven/studeranden ha med i texten? I det här skedet kan läraren gå igenom en faktatexts struktur mer i detalj: från presentation till utveckling och sammanfattning. Eleven eller studeranden gör alltså till en början ett summariskt utkast till struktur och innehåll – vilka post-it-lappar skulle tas med? Vid det första tillfället är det bra om man kommer till slutet av detta skede, eller till och med till det inledande skedet av skrivandet.

5. Skrivande: Eleven/studeranden skriver en text. Man får avvika från den egna strukturplanen och man kan alltid återvända till ämnesord, idélappar och textmaterial när man söker inspiration.

Penna och klocka

Metoden kan tillämpas när man undersöker olika ämnen. Läraren tar tid. Uppgiften *penna och klocka* kan bygga på en gemensam brainstorming eller till exempel textmaterial som eleverna/studerandena har läst hemma.

Aktivitet: Dela ut papper och pennor. Säg att det nästa de ska göra är att skriva ett medvetandeflöde i två minuter för varje ämne utan att lyfta pennan från pappret. Texterna läses inte för andra, meningarna behöver inte vara hela och kommatecken eller punkter spelar ingen roll. Om skribenten får en känsla av att hen inte kan komma på vad hen ska skriva kan man återgå till det första ordet genom att skriva det på nytt och därefter fortsätta att associera.

Om man vill kan man betona att man när man skriver undersöker man saker som man senare skriver en faktatext om.

Läraren säger med två minuters mellanrum (eller något annat bra tidsintervall) ett nytt ord eller en ny mening, till exempel *makt, kunslighet, syremolekyl, färgval är viktigt*.

Som första ord är det bra att välja uppvärmningsord, vars viktigaste uppgift är att få igång tanken och pennan: exempelvis *i morse, jag älskar, jag tycker ...* Genom orden kan man också undersöka sitt eget förhållande till ämnet som behandlas.

När man har skrivit ord i 10–15 minuter avslutas övningen. Eleverna/studerandena ombeds läsa igenom texten och stryka under intressanta meningar. Kanske är det möjligt att välja någon av meningarna som första mening i den text som ska skrivas?

Egen erfarenhet

De egna erfarenheterna är en viktig utgångspunkt för skrivandet. De lär oss att upptäcka kraften i de egna inre berättelserna när vi skriver. Att de egna erfarenheterna är kopplade till det som studeras främjar också inlärningsmotivationen.

Beroende på ämne kan denna uppgift genomföras på olika sätt. Nedan presenteras tre exempel – fundera över hur du kan angripa ditt eget ämne så att eleven/studeranden antingen kan få egna erfarenheter av ämnet eller att hans egna erfarenheter och ämnet kan kombineras.

1. Litteraturämne: Vi läser tillsammans till exempel Juhani Ahos roman *Järnvägen*. Diskutera personer, stämningar och ljud i texten. Tillsammans reser vi med tåg fram och tillbaka så att vi inte diskuterar under resan utan gör anteckningar om ljud, människor och upplevelser. I klassen skriver man en text där man knyter an till sin egen erfarenhet av Juhani Ahos *Järnvägen* – till exempel på ämnet järnvägen förr och nu.
2. Historieämne: Eleverna/studerandena delas in i grupper. Läraren väljer personer med anknytning till en viss historisk händelse – till exempel Klaus Fleming, kung Sigismund, hertig Karl, Johan III, Katarina Jagellonica etc. och delar ut en egen person till varje person i gruppen samt den situation man ska ha fokus på när man tar reda på mer om personen (t.ex. Katarina Jagellonica som fånge på Gripsholms slott). Eleverna undersöker sin egen persons värld genom att läsa och söka information på internet. De bör (i mån av möjlighet) hitta svar på följande frågor:
 - Vem är jag? Vad vet man om mig?
 - Hur ser min ställning ut? Har min ställning förändrats?
 - Var är jag? Hur ser min omgivning ut?
 - Hur är mina kläder?
 - Vilka är mina närmaste?
 - Har jag några fiender?
 - (andra eventuella frågor)

När de grundläggande uppgifterna har samlats in skriver eleven/studeranden ett brev till en annan person i händelsen. Man får fritt föreställa sig brevet och hitta på saker, det vill säga det får vara fiktivt. Man kan till exempel beskriva känslor: kärlek, förälskelse, förtvivlan, maktbegär. I brevet använder man sig dock av informationsmaterialet och det handlar om de riktiga händelserna och planerna samt miljön. Man kan ordna en utställning av breven eller läsa dem högt i klassen.

3. Ett annat faktaämne, exempelvis barnets utvecklingsfaser: Först görs en kort uppgift som väcker elevens/studerandens egen upplevelse i förhållande till det innehåll som behandlas. Till exempel skrivs 2–3 medvetandeflöden i utvecklingsfasen, då man samlar minnen av olika faser i den egna barndomen på samma sätt som i uppgift 2, penna och klocka. I samband med uppgiften kan man ange att texterna används som grund för den andra texten.

- det tidigaste minnet
- minne av föräldrarna från den tid då jag var 4 år
- minne av vänner i första klass
- minne av glädje (ange själv ålder)
- minne av sorg (ange själv ålder)

Efter uppgiften jämförs barnets utvecklingsfaser med de egna minnena. Man genomför antingen en sammanställning av utvecklingsfaserna och de egna minnena eller en text som behandlar barnets utvecklingsfaser och egna minnen i förhållande till faserna.

Ett alternativ är också en dikt där varannan mening väljs ur egna minnen och varannan kommer från en faktatext om barns utvecklingsfaser.

Från informationsmaterial till aforism

Övningen är en del av ett grupparbete där man samlar informationsmaterial från ett specifikt material och internet – till exempel ett företags marknadskommunikation eller bilservice. I slutet av grupparbetet, när materialet har samlats antingen på en dator eller ett papper, skriver man en aforism om ämnet i grupperna.

En aforism är en prosaformad sammanfattning som i regel är en eller två rader lång. En aforism kännetecknas av få ord och många ord. Läraren ger varje grupp 1–2 ord som ska användas i aforismen: t.ex. *gult, djup, människa, vikt, motor etc.* Det finns exempelaforismer från finländska aforistiker t.ex. på bloggen aforisti.blogspot.com (på finska), och det är bra att läsa några av dem innan man sätter igång.

Författare:

Puikkonen, E. (2019). *Sanataiteen keinoin kohti asiatekstiä*. LUKILOKI-projektet 2018–2022. Jyväskylän universitet.